

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΜΑΘΗΜΑ « ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ», 2004-2005
ΔΙΔΑΣΚΩΝ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:ΦΩΤΗΣ ΜΟΡΦΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΜ 383

« ΑΡΘΡΟ 12 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

A Ορολογία

B Ιστορική αναδρομή

I) Περιεχόμενο της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι

II) Οριοθέτηση της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι

Συμπερασματικές σκέψεις

Εισαγωγή

Α Ορολογία

Στα ελληνικά Συντάγματα από αυτό του 1864 έως και το Σύνταγμα του 1952, το δικαίωμα ίδρυσης και λειτουργίας σωματείου αναφέρεται ως «δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι». Οι λόγοι για τους οποίους επιλέχτηκε αυτός ο όρος πρέπει να αναζητηθούν στις πολιτικές, παιδευτικές και αισθητικές αξιολογήσεις της εποχής και στη στροφή της άρχουσας κοινωνικής τάξης στα πρότυπα της ελληνικής αρχαιότητας. Το δικαίωμα δεν αναφέρεται στην ρύθμιση των, υπό την έννοια που δινόταν στον όρο στην αρχαιότητα, εταιριών αλλά στους συνεταιρισμούς καθώς προορίζεται να συμπεριλάβει τόσο κερδοσκοπικές όσο και μη ενώσεις προσώπων.¹

Με το Σ 1975 εγκαταλείπεται ο όρος «δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι», και χρησιμοποιείται η περιφραστική έκφραση «οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα όπως συνιστούν ενώσεις και σωματεία μη κερδοσκοπικού σκοπού». Ωστόσο ο όρος «δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι» συνεχίζει να χρησιμοποιείται σε θεωρία και νομολογία.²

Κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν και οι όροι «ελευθερία ενώσεως», «συσσωμάτωση», «δικαίωμα του συνενούσθαι», οι οποίοι όμως δεν επικράτησαν.

Ο όρος «δικαίωμα ή ελευθερία της συνένωσης», που χρησιμοποιεί στη διδακτορική του διατριβή ο Ορφανουδάκης φαίνεται να επιλύει σημαντικά προβλήματα αφού κατά πρώτον αποκλείεται η σύγχυση ως προς την ύπαρξη δικαιώματος ίδρυσης και λειτουργίας κερδοσκοπικών συνεταιρισμών και αφετέρου ως έννοια γένους, περιλαμβάνει την ελευθερία ή το δικαίωμα ίδρυσης και λειτουργίας τόσο σωματείου όσο και ένωσης.

¹ Βλ. Σαράντη Ορφανουδάκη, « Η ελευθερία της συνένωσης» σελ 13

² ΕφΑθ 7286/1976, ΕφΑθ 3531/1977, ΕφΘεσ 1245/1980, ΑΠ 289/1981.

B Ιστορική αναδρομή

Η δημιουργία ενώσεων προσώπων με ορισμένο σκοπό παρατηρείται από αιώνες στους λαούς της Ευρώπης. Ήδη από τον Μεσαίωνα σχηματίζονται επαγγελματικοί συνεταιρισμοί με την επωνυμία «συντεχνίες», στους οποίους οργανώνονταν υποχρεωτικά οι παρέχοντες ορισμένη εργασία με αποτέλεσμα να αποκτούν ιδιαίτερα έντονη επιρροή στις κοινωνίες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης.³

Οι συντεχνίες ήλεγχαν την εργασία και είχαν το μονοπώλιό της, με αποτέλεσμα να επηρεάζουν δραστικά την οικονομική και επαγγελματική ζωή των ευρωπαϊκών κρατών. Αυτή η στρεβλή χρήση του δικαιώματος προκάλεσε έντονη αντίδραση απέναντί του και προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό την στάση των Επαναστατών στη Γαλλία. Είχε μάλιστα ως συνέπεια να μην περιληφθεί το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αλλά και να απαγορευθεί η σύσταση επαγγελματικών ενώσεων καθώς θεωρήθηκαν αντικείμενες στη λαϊκή κυριαρχία.

Το πρώτο ελληνικό Σύνταγμα που αναγνωρίζει το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι είναι αυτό του 1864. Ως τότε ούτε τα Συντάγματα του Αγώνα, επηρεασμένα ενδεχομένως και από την Ευρωπαϊκή στάση απέναντι σε αυτό, ούτε όμως και το Σύνταγμα του 1844 είχαν κάνει οποιαδήποτε αναφορά. Στο άρθρο 11 του Συντάγματος του 1864 οριζόταν ότι «οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους νόμους του κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενη της Κυβερνήσεως άδειαν». Με αυτό τον τρόπο το Σύνταγμα άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο να έχουν τα δικαστήρια αρμοδιότητα να διαλύουν τις συνενώσεις που παραβιάζουν τον νόμο.

³ βλ Κωνσταντίνο Γεωργόπουλο « Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο», σελ.583.

Κατόπιν τούτου σχηματίστηκαν ενώσεις προσώπων κυρίως με φιλανθρωπικούς, πολιτιστικούς και αλληλοβοηθητικούς. Σπουδαίος φαίνεται να είναι και ο ρόλος των φιλανθρωπικών σωματείων που ιδρύονται την ίδια περίοδο. Με αυτά, στα οποία συμμετέχουν ως επί το πλείστον γυναίκες της καλής κοινωνίας της εποχής, ασκείται ένα είδος ιδιότυπης κοινωνικής πολιτικής ελλείψει πόρων και μέριμνας του οργανωμένου κράτους για τους κοινωνικά ασθενέστερους.

Παράλληλα ιδρύθηκαν τα πρώτα επαγγελματικά σωματεία και οι σύλλογοι ιδιαίτερων πατριδών, στους οποίους οργανώνονται οι εσωτερικοί οικονομικοί μετανάστες που συρρέουν στα αστικά κέντρα. Τέλος, με την ανάπτυξη εργατικών ενώσεων, εκδηλώνονται και οι πρώτες διεκδικήσεις των εργαζομένων τις οποίες συνοδεύουν οι πρώτες απεργίες.

Σπουδαία εξέλιξη για το δικαίωμα της συνένωσης στην Ελλάδα επέφερε ο Νόμος 281 του 1914. Με αυτόν κατοχυρώθηκαν μερικά πολύ σημαντικά δικαιώματα των εργαζομένων εν σχέσει με την οργάνωσή τους σε σωματεία. Έτσι αποκλείστηκε η υποχρεωτική συμμετοχή των εργαζομένων σε σωματεία ιδρυόμενα από τους εργοδότες ή η υποχρέωση δήλωσης συμμετοχής σε σωματείο. Επίσης καθιερώθηκε η συλλογική διαπραγμάτευση των όρων εργασίας μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών. Όλα τα παραπάνω κατέστησαν εφικτά μετά την καθιέρωση στο άρθρο 11 του Συντάγματος του 1911, τη ρύθμιση του οποίου επανέλαβε το Σύνταγμα του 1927, της προστασίας των συνενώσεων για πολιτικούς ή οποιουσδήποτε άλλους σκοπούς, όχι όμως οικονομικούς. Εξάλλου μετά την παραπάνω ρύθμιση κατοχυρώθηκε η δυνατότητα διάλυσης Σωματείου, για δράση αντίθετη προς τον νόμο, από τα δικαστήρια.

Ωστόσο, από το 1935 και εντεύθεν και ειδικότερα μετά την δικτατορία του 1936 με διάφορες δικαιολογίες το δικαίωμα στη συνένωση, όπως και όλα σχεδόν τα ατομικά δικαιώματα, υπέστη αλλεπάλληλους περιορισμούς. Με το ΒΔ 4/8/36 ανεστάλησαν οι διατάξεις των άρθρων 5, 6, 10-14, 20 και 95 Σ. ενώ με τους ΑΝ 117/1936 και ΑΝ 1075/38 «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού

καθεστώτος και προστασίας των πολιτών», αξιωνόταν για την αναγνώριση σωματείου, έκθεση της αστυνομικής αρχής ή του επόπτη εργασίας, προκειμένου περί επαγγελματικού σωματείου.

Οι παραπάνω διατάξεις καταργήθηκαν κατά τη διάρκεια της κατοχής αλλά οι περιορισμοί επανήλθαν κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου με τον ΑΝ 509/1947. Τέλος, το δικαίωμα στη συνένωση εθίγη με τον χειρότερο τρόπο από την επταετή δικτατορία. Με ΒΔ ανεστάλη η ισχύς της διάταξης του άρθρου 11 του Συντάγματος του 1952. Έτσι με το πρόσχημα της αντιμετώπισης του «κομμουνιστικού κινδύνου» διαλύθηκαν ως παράνομες πλείστες όσες ενώσεις προσώπων.

Ι) Περιεχόμενο της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι

Νομική φύση και ενέργεια

Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι αποτελεί δικαίωμα που λειτουργεί διπλά. Αφενός, πρόκειται για κλασσικό ατομικό δικαίωμα. Με αυτό γεννάται για τον κάθε πολίτη αξίωση αποχής του Κράτους από την προσωπική του σφαίρα και υπάγεται έτσι στο *status negativus*. Πρόκειται για δικαίωμα που απορρέει και συνδέεται άρρηκτα με τα μητρικά δικαιώματα της προσωπικής ελευθερίας αλλά και της ανάπτυξης της προσωπικότητας στο μέτρο που αυτή διευρύνεται από την ελεύθερη ανταλλαγή απόψεων με άλλους.

Ωστόσο, το δικαίωμα δεν εξαντλείται στην αμυντική-αρνητική φύση του. Με αυτή συμπλέει μια συλλογική διάστασή του που το καθιστά ταυτόχρονα και κοινωνικό-πολιτικό δικαίωμα συμμετοχής και συνδιαμόρφωσης της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Έτσι, διασφαλίζεται στον φορέα του δικαιώματος ένας *status mixtus*, αφού η προστασία που του παρέχεται δεν εξαντλείται στο αμυντικό δικαίωμα που εκδηλώνεται ως παραπληρωματικό της ελευθερίας της γνώμης και του δικαιώματος συμμετοχής στην πολιτική ζωή της χώρας αλλά αποκτά διαστάσεις συλλογικής ελευθερίας.

Το δικαίωμα στη συνένωση εξάλλου αποκτά και θεσμική διάσταση, με την οποία διευρύνεται η κανονιστική του εμβέλεια και αναδεικνύεται μια τάση αντικειμενικοποίησής του. Άμεση συνέπεια της τάσης αυτής κατά τον Ορφανουδάκη είναι ότι η συνταγματική εγγύηση λειτουργεί ανεξάρτητα από τον φορέα της δημιουργώντας και κανόνες αντικειμενικού δικαίου που απευθύνονται στον νομοθέτη και τη διοίκηση, μειώνοντας το χώρο παρέμβασής τους.

Στο άρθρο 12 Σ καθιερώνεται η ελευθερία της συνένωσης και προστατεύεται κάθε ένωση προσώπων που επιδιώκει σκοπό μη κερδοσκοπικό. Ο όρος ένωση νοείται *latu sensu*, περικλείοντας κάθε τυπική (σωματείο) ή άτυπη⁴ σταθερή ένωση με μη κερδοσκοπικό σκοπό, δηλαδή κάθε συλλογικό

⁴ Βλ σχετικά Α.Δημητρόπουλο, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου ΙΙΙ, παρ.391.

μόρφωμα με ή χωρίς νομική προσωπικότητα. Ο κανόνας που απορρέει από το 12 του Σ είναι ότι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα να συνιστούν οικειοθελώς και για μακρό χρονικό διάστημα, ενώσεις προσώπων μη κερδοσκοπικές, με την προϋπόθεση ότι τηρούν τους νόμους του Κράτους, χωρίς η νομοθετική εξουσία να μπορεί να υπάγει την άσκηση του δικαιώματος σε προηγούμενη άδεια. Η ίδια ελευθερία κατοχυρώνεται και στο άρθρο 11 της ΕΣΔΑ. Συνεπώς δεν περιλαμβάνονται στο πεδίο προστασίας του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι οι κερδοσκοπικές ενώσεις όπως είναι λχ οι εταιρίες του εμπορικού δικαίου.

Πάντως ο Νομοθέτης κατοχυρώνει και ειδικότερες εκφάνσεις του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι. Όπου το κάνει, ορθότερο είναι να δεχτούμε ότι η ειδικότερη μορφή που κατοχυρώνεται εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο με συμπληρωματική εφαρμογή του 12Σ ομοίως ως δέχεται η θεωρία για την εφαρμογή του 5§1Σ συμπληρωματικά προς τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτό. Έτσι συμβαίνει πχ με την κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας στο άρθρο 23Σ, της συμμετοχής σε Κόμμα (29Σ) αλλά και της λειτουργίας φοιτητικών και αθλητικών ενώσεων που κατοχυρώνονται από το άρθρο 16Σ.

Πεδίο Προστασίας

Στην έννοια του συνεταιρίζεσθαι όπως αυτή εκλαμβάνεται από το 12Σ περιλαμβάνονται ενώσεις προσώπων με ορισμένα χαρακτηριστικά. Μπορεί η ένωση αυτή να έχει ή και να στερείται νομικής προσωπικότητας ή και να συνιστά απλή ένωση προσώπων. Αρκεί οι συνεταιριζόμενοι να συμπράττουν οικειοθελώς, με σταθερή διάρκεια για την επίτευξη κοινού μη κερδοσκοπικού σκοπού.

Ως προϊόντα συμβάσεων, οι ενώσεις που προστατεύονται προϋποθέτουν σύμπτωση βουλήσεων. Έτσι και προκειμένου να είναι έγκυρη η

υπό των προσώπων αυτών συναπτόμενη σύμβαση αναγκαία είναι η δικαιοπρακτική ικανότητα των συμπραττόντων και η έκφραση της βούλησής τους ελεύθερα χωρίς κανένα ελάττωμα (λχ πλάνη ή απάτη). Κατά το μέτρο συνεπώς που οι συνενώσεις αυτές είναι εθελούσιες διαφοροποιούνται και από τους αναγκαστικούς συνεταιρισμούς τους οποίους το άρθρο 12Σ προβλέπει στην παράγραφο 5.⁵ Οι τελευταίοι δημιουργούνται με νόμο και αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημοσίου συμφέροντος. Οργανώνονται συνήθως με τη μορφή νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, χωρίς να είναι άγνωστη και η μορφή νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου (βλ. ΣΤΕ 2309/83).

Αναγκαίο είναι να διακριθούν οι συνενώσεις του άρθρου 12Σ από τις συναθροίσεις όπως αυτές κατοχυρώνονται στο άρθρο 11Σ. Η ειδοποιός διαφορά συνίσταται καταρχάς στην ύπαρξη μιας σταθερής έννομης σχέσης που ενώνει τους συνεταιριζόμενους της πρώτα αναφερθείσας διάταξης. Απόρροια αυτής της έννομης σχέσης είναι η έκφραση των προσώπων που την συγκροτούν με ενιαία βούληση. Χαρακτηριστικότερη όμως διαφοροποίηση αποτελεί η σταθερή χρονική διάρκεια των συνενώσεων του άρθρου 12 σε αντίθεση με την παροδικότητα και τον αυθόρμητο χαρακτήρα του άρθρου 11Σ.

Ειδικότερα ενώ ως συνάθροιση ορίζεται η συγκέντρωση πολλών ατόμων στον ίδιο τόπο, μετά από πρόσκληση ή συνεννόηση για να λάβουν αποφάσεις σε κοινό ζήτημα,⁶ οι ενώσεις και τα σωματεία αποτελούν «νομικούς οργανισμούς»⁷ με συγκεκριμένο αριθμό προσώπων και με καταστατικούς σκοπούς, των οποίων την εκπλήρωση επιδιώκει η δράση τους. Είναι δυνατό από την επανάληψη των συναθροίσεων να προκύψει συνένωση.⁸ Θα πρέπει όμως να μεσολαβήσει συμφωνία για την ίδρυση.

⁵ βλ. Σ.Ορφανουδάκη οπ,σελ147.

⁶ Βλ. Π.Παραρά CorpusI ,σελ.192.

⁷ βλ. Σ. Ορφανουδάκη οπ, σελ.149.

⁸ βλ. Αλ. Σβώλο «το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι»,σελ.38.

Ο σκοπός⁹ των σωματείων ή των ενώσεων μπορεί να είναι πολιτικός, φιλολογικός, κοινωνικός, επιστημονικός, καλλιτεχνικός, αλληλοβοηθητικός, , φιλανθρωπικός, θρησκευτικός, μορφωτικός, πολιτιστικός, επαγγελματικός, συνδικαλιστικός. Σε καμία περίπτωση πάντως δεν μπορεί να είναι κερδοσκοπικός. Έτσι τίθενται εκτός του πεδίου προστασίας του άρθρου 12Σ οι ενώσεις με σκοπό εμπορικό, όπως οι εταιρίες του εμπορικού δικαίου. Βέβαια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι και τα επαγγελματικά σωματεία έχουν οικονομικό σκοπό, ο οποίος συνίσταται στην προσπάθεια προαγωγής των οικονομικών κυρίως συμφερόντων των συμμετεχόντων σε αυτά. Ωστόσο παρά τον προφανή οικονομικό χαρακτήρα των επιδιώξεων των σωματείων αυτών, αυτός δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί κερδοσκοπικός. Για να δοθεί ο τελευταίος αυτός χαρακτηρισμός απαιτείται πορισμός συγκεκριμένου κέρδους και συμμετοχή των μελών σε διανομή του, προϋποθέσεις που προφανώς δεν συντρέχουν σε αυτού του είδους τις ενώσεις προσώπων.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι ενώ στις συνενώσεις του άρθρου 12 § 1 η κρατική παρέμβαση είναι δυνατή μόνο σε απολύτως οριακές περιπτώσεις (τις οποίες θα αναφέρουμε παρακάτω), οι εταιρείες που επιδιώκουν τον προσπορισμό κέρδους εντάσσονται στον κεντρικό σχεδιασμό της οικονομίας και κατά συνέπεια σε πληθώρα παρεμβάσεων περιοριστικών της οικονομικής ελευθερίας τους.

Τα προστατευόμενα από το 12Σ σωματεία δεν επιτρέπεται, προκειμένου να απολαμβάνουν της προστασίας του άρθρου 12, να ασκούν δραστηριότητες με κερδοσκοπικό χαρακτήρα ούτε καν ως παράλληλο στόχο. Μπορούν ωστόσο να δραστηριοποιούνται και σε τομείς κερδοσκοπικού χαρακτήρα εάν ασκούν αυτές τις δραστηριότητες ευκαιριακά προς εξυπηρέτηση του μη κερδοσκοπικού κύριου σκοπού τους. Έτσι, με την απόφαση ΠΠρΠρεβεζας 5/1978 χαρακτηρίστηκε περιορισμένης κλίμακας δραστηριότητα κερδοσκοπικού χαρακτήρα η προβολή κινηματογραφικών ταινιών, όταν αυτή

⁹ βλ. Σπυρόπουλο σελ.24,25 , Κασσιμάτης – Μαυριάς « Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα».

γίνεται με σκοπό την εξεύρεση μέσων προς εξυπηρέτηση των κύριων σκοπών του σωματείου. Αντίστοιχα, η ΑΠ 1702/1990 έκρινε σύμφωνη προς το άρθρο 12 του Συντάγματος την ίδρυση και λειτουργία σωματείου, το οποίο ως καταστατικό σκοπό παρέχει στα μέλη του βοήθεια με τη μορφή μηνιαίων συντάξεων, ασκώντας επικουρικά κοινωνική ασφάλιση.

Επιμέρους δικαιώματα στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 12 του Συντάγματος.

Η ελευθερία ενώσεως περιλαμβάνει την ελευθερία συστάσεως, διατηρήσεως και λειτουργίας καθώς και διαλύσεως μιας ενώσεως ή σωματείου, επιλογής μεταξύ σωματείου ή απλής ενώσεως, καθορισμού και αλλαγής του σκοπού της και συντάξεως και τροποποιήσεως του καταστατικού της, την ελευθερία αποφάσεως περί εισδοχής και αποβολής μελών. Επίσης, περιλαμβάνει την ελευθερία προσχωρήσεως ή μη σε μια ένωση καθώς και αποχωρήσεως από αυτή. Το δικαίωμα της συνένωσης επεκτείνεται και στην ελευθερία αυτοδιοίκησης της συνένωσης με τα δικά της όργανα. Τέλος, περιλαμβάνει και το δικαίωμα αποσιωπήσεως της ιδιότητας μέλους σε μια νόμιμη ένωση.¹⁰

Η πρώτη συνιστώσα του δικαιώματος στη συνένωση, που πρέπει να εξεταστεί είναι αυτή της ελευθερίας σύστασης σωματίου ή άλλης ένωσης προσώπων. Έτσι πρώτη μέριμνα όλων των ελληνικών Συνταγμάτων κατά την καθιέρωση του εν λόγω δικαιώματος υπήρξε η κατοχύρωση της ελεύθερης από κάθε προληπτική παρέμβαση του Κράτους άσκησής του δικαιώματος, ειδικότερα δε η απαγόρευση εξάρτησής του από προηγούμενη άδεια της Διοίκησης.

Με την ελευθερία συστάσεως δε συμβιβάζεται η απαγόρευση ή η υποχρέωση συστάσεως ενώσεως. Δε συμβιβάζεται όμως ούτε η επιβολή

¹⁰ Βλ. Δαγτόγλου, οπ, παρ.1048.

ορισμένου αριθμού ενώσεων, π.χ. μιας μόνο για κάθε καθορισμένη από τον νόμο περιφέρεια, κατ' απόκλιση της αρχής της πολλαπλότητας των ενώσεων. Η επιβολή ορισμένου κλειστού αριθμού ενώσεων συνεπάγεται την άσκηση διακριτικής ευχέρειας από τα αποφασίζοντα κρατικά όργανα, που είναι όμως ασυμβίβαστη με την συνταγματική απαγόρευση της προηγούμενης άδειας.

Η νομολογία¹¹ που διαπλάστηκε σχετικά με το ζήτημα αυτό προσθέτει στο επιτρεπτό της συστάσεως περισσότερων ενώσεων με τον ίδιο ή παρεμφερή σκοπό και την αρνητική προϋπόθεση να μην επέρχεται σύγχυση γύρω από τη λειτουργία και δράση των ενώσεων. Η προϋπόθεση αυτή συνάγεται σύμφωνα με τη νομολογία από το άρθρο 25 § 3Σ.¹²

Ορθότερο θα ήταν να θεωρείτο επιτρεπτή χωρίς προϋποθέσεις η σύσταση περισσότερων ενώσεων με τον ίδιο ή παρεμφερή σκοπό και να απέκειτο στην εξουσία του δικαστή να επιβάλει κυρώσεις προβλεπόμενες από το κοινό δίκαιο, αν πράγματι εκ των υστέρων, δηλαδή μετά τη σύσταση, αποδεικνυόταν *in concreto* πρόκληση συγχύσεως περί την ταυτότητα των ενώσεων.¹³

Στοιχείο της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι είναι και η ελεύθερη σύνταξη και τροποποίηση του καταστατικού της συνένωσης. Περαιτέρω έκφανση αυτής αποτελεί εξάλλου, η ελευθερία καθορισμού και μεταβολής του σκοπού της συνένωσης. Το καταστατικό ελέγχεται δικαστικά για τη νομιμότητά του, δεν είναι όμως συμβατή με το Σύνταγμα η δια Νόμου επέμβαση σε αυτό.

Μέρος της ελευθερίας σύστασης είναι και το δικαίωμα ελεύθερης επιλογής μεταξύ των διαφόρων δυνατοτήτων νομικής μορφής των ενώσεων προσώπων που εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας του άρθρου 12Σ. Έτσι οι συγκροτούντες την συνένωση μπορούν ελεύθερα να επιλέξουν εάν θα

¹¹ βλ.ενδεικτικά ΑΠ 289/1981, ΕΑ 8882/1982, ΕΑ 2626/1981, ΕΑ 1039/1980.

¹² Η ΑΠ 1842/1984 έκανε δεκτό ότι υπόκειται στην απαγόρευση του 281ΑΚ η σύσταση περισσότερων σωματείων, με βάση την αρχή της πολλαπλότητας.

¹³ βλ. Σχετικά Σπυρόπουλο,σελ28, Κασσιμάτης – Μαυριάς « Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα».

προσδώσουν σε αυτή νομική προσωπικότητα ή όχι. Μπορούν δηλαδή να σχηματίσουν αναγνωρισμένο σωματείο, το οποίο θα αποκτήσει νομική προσωπικότητα με τη δημοσίευση στα οικεία βιβλία, ή απλή ένωση προσώπων.

Αμυντική έκφανση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι συνιστά και η ελευθερία συμμετοχής σε ήδη υπάρχουσα ένωση και αποχώρησης από αυτή. Αποδέκτης του παραπάνω ειδικότερου δικαιώματος είναι η Διοίκηση, η οποία δεν μπορεί να εξαρτήσει την απόλαυση δικαιωμάτων ή την επιβάρυνση με υποχρεώσεις από την συμμετοχή ή μη σε σωματείο. Αποτελεί, η εν λόγω ελευθερία στοιχείο απόρροια της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.¹⁴ Ειδικά το δικαίωμα αποχώρησης από το σωματείο προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 87 ΑΚ. Εξάλλου, ο περιορισμός στο δικαίωμα, που ιδρύει η υποχρέωση προηγούμενης γνωστοποίησης είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα αφού απλά περιορίζει την καταχρηστική άσκηση του.¹⁵

Επιπλέον, η ελευθερία ενώσεως περιλαμβάνει την ελεύθερη απόφαση περί εισδοχής και αποβολής μελών, χωρίς κρατική ανάμιξη. Κατ' εξαίρεση θεμελιώνεται υποκειμενικό δικαίωμα των τρίτων και κατά συνέπεια αντίστοιχη υποχρέωση του σωματείου να καταστούν μέλη στις περιπτώσεις που αυτό προβλέπεται είτε με διάταξη νόμου είτε με διάταξη του καταστατικού ή όταν το σωματείο *de jure* ή *de facto* κατέχει μονοπωλιακή θέση.¹⁶

Η ελευθερία συνένωσης περιλαμβάνει και την ελευθερία διατηρήσεως ή διαλύσεως της υφιστάμενης συνένωσης. Η κρατική επιβολή υποχρέωσης διατηρήσεως ή η κρατική απαγόρευση διαλύσεως μιας συνένωσης εναντίον της θέλησης των μελών της δε συμβιβάζεται με το Σύνταγμα. Το ίδιο ισχύει και για την κρατική διάλυση μιας ιδιωτικής συνένωσης. Το Σ. την επιτρέπει μόνο για παράβαση νόμου ή ουσιώδους διατάξεως του καταστατικού και μόνο με δικαστική απόφαση.

¹⁴ Βλ. Δαγτόγλου, *οπ. παρ.*1058.

¹⁵ ΣτΕ 1867/1978 Τμ.Δ

¹⁶ Βλ. Χρυσόγονο «ατομικά και κοινωνικά»,σελ465.

Το άρθρο 12 § 1 κάνοντας λόγο για δικαίωμα των Ελλήνων να συνιστούν ενώσεις και σωματεία, καθιστά σαφές πως ούτε η σύσταση τέτοιων οργανισμών ούτε η συμμετοχή σε αυτούς μπορούν ν' αποτελέσουν αντικείμενο κρατικού καταναγκασμού (αρνητική όψη του δικαιώματος).

Το παραπάνω καθιστά ξεκάθαρο σειρά δικαστικών αποφάσεων. Έτσι, με την ΣτΕ 2235/1979 κρίθηκε ότι αντίκειται στο άρθρο 12 η εξάρτηση της χορήγησης κυνηγετικής αδείας από τη συμμετοχή σε αντίστοιχο σωματείο ενώ η ΟΛΣΤΕ 3198/1990 έκρινε επίσης αντισυνταγματική την υποχρεωτική συμμετοχή των δημοσιογράφων στην οικεία επαγγελματική ένωση. Εξάλλου, με τις ΔΠΘεσ3111/95, ΕφΑθ 4441/1999, ΣτΕ 1502/2001 κρίθηκε αντίθετη ως αδικαιολόγητη κατά το 12Σ διάκριση, η εξάρτηση φορολογικών επιβαρύνσεων ή διευκολύνσεων από τη συμμετοχή ή μη σε συγκεκριμένη συνένωση.

Έτερη έκφραση της αμυντικής διάστασης του δικαιώματος στη συνένωση, αποτελεί και η αξίωση αποχής του Κράτους από ενέργειες που θίγουν το δικαίωμα της κάθε ένωσης προσώπων να διοικείται κατά τον τρόπο και από τα πρόσωπα που επιλέγουν τα συλλογικά της όργανα (δικαίωμα αυτοδιοίκησης). Οι επιλογές δράσης της συνένωσης δε μπορεί παρά να ανήκουν στα καταστατικά της όργανα, υπό τον όρο ότι οι αποφάσεις τους δεν αντιτίθενται στο Σύνταγμα, στα δικαιώματα των άλλων και στα χρηστά ήθη ή στη δημόσια τάξη. Άλλωστε, η νομολογία διαμόρφωσε την αρχή της διοικητικής αυτοτέλειας των σωματείων. Στην απόφαση του ΠΠρΑθ 70/73 έγινε δεκτό ότι ο έλεγχος του δικαστηρίου περιορίζεται στη νομιμότητα και την τυπική εγκυρότητα της αποφάσεως της διοικήσεως του σωματείου και ότι αποκλείεται η δυνατότητα έρευνας της ουσιαστικής βασιμότητας της αποφάσεως, δηλαδή αν πράγματι συντρέχουν τα πραγματικά περιστατικά, στα οποία η απόφαση στηρίχθηκε.

Στις αξιώσεις αποχής συγκαταλέγεται το δικαίωμα της συνένωσης να καθορίζει με το καταστατικό της τα προσόντα εκλογιμότητας των μελών της

διοίκησής της¹⁷ και το χρόνο θητείας της. Δεν μπορεί όμως να ορίζεται στο καταστατικό ισοβιότητα των μελών της Διοίκησης, όπως κρίθηκε με την ΠΠρίωαν 15/86 ενώ ο ΑΠ με την 420/83 απεφάνθη ότι η θητεία της διοίκησης μπορεί και αναδρομικά να περιορίζεται με διάταξη Νόμου, αφού ένας τέτοιος Νόμος δεν περιορίζει το δικαίωμα του άρθρου 12Σ, στο μέτρο που τα μέλη του σωματείου μπορούν να επανεκλέξουν την ίδια διοίκηση. Αντίθετα η Εφ.Αθ 10374/82 δέχεται ότι είναι αντισυνταγματική η με νόμο αναδρομικής ισχύος συντόμευση της θητείας των οργάνων διοίκησης μιας κατηγορίας σωματείων και η κήρυξή τους ως εκπτώτων, αφού έτσι ο νομοθέτης καταργεί συγκεκριμένες διοικήσεις, υποκαθιστάμενος στη βούληση μελών των σωματείων.

Φορείς του δικαιώματος

Στο άρθρο 12Σ ως υποκείμενα του δικαιώματος αναφέρονται μόνο οι Έλληνες πολίτες. Με μια πρώτη ματιά φαίνεται να εξαιρούνται από το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι οι αλλοδαποί. Ωστόσο, από τη μέχρι τώρα νομολογία αλλά και την συστηματική ερμηνεία των άρθρων 5§1 και 28§1Σ καθίσταται σαφές ότι οι αλλοδαποί απολαμβάνουν τη συντριπτική πλειοψηφία των δικαιωμάτων που προβλέπει το Σύνταγμα. Ειδικά δε από το 28§1 απορρέει η υποχρέωση του έλληνα νομοθέτη να συμμορφώνεται προς κανόνες του διεθνούς δικαίου, άμεσα εφαρμοζόμενους στην εθνική έννομη τάξη, οι οποίοι επιτάσσουν την μη επιβολή περισσότερων περιορισμών στους αλλοδαπούς σε σχέση με τους ημεδαπούς κατά την απόλαυση του εν λόγω δικαιώματος.

Τέτοιες διατάξεις αποτελούν:

1. Το άρθρο 11 § 1 της ΕΣΔΑ Σε αυτό ορίζεται ότι «παν πρόσωπο έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και εις την ελευθερία του συνεταιρισμού συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ιδρύσεως

¹⁷ ΠΠρ Πρεβ5/1978

με άλλους συνδικάτων και προσχωρήσεως εις συνδικάτα επί σκοπώ προσταπίσεως των συμφερόντων του». Με τη διάταξη της παρ. 2 άλλωστε απαγορεύεται η επιβολή περιορισμού από οποιαδήποτε αρχή στο δικαίωμα της συνένωσης, με εξαίρεση τις συνενώσεις που συνεπάγονται ανάληψη από αλλοδαπούς πολιτικής δραστηριότητας, επιτρέποντας, ωστόσο τη νομοθετική παρέμβαση προκειμένου να περιφρουρηθεί το γενικό συμφέρον και τα δικαιώματα των τρίτων. Αυτό το πλέγμα διατάξεων θεωρείται ως απολύτως εγγυητικό της απόλαυσης του δικαιώματος της συνένωσης από τους αλλοδαπούς.

2.Το άρθρο 8§1 της ΣΕΚ στο οποίο θεσπίζεται η «ιθαγένεια της Ένωσης» και ορίζεται ότι «πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους». Το άρθρο 8Α της ΣΕΚ ορίζει ότι «κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών». Απ' τη συνδυαστική ερμηνεία των ανωτέρω διατάξεων, προκύπτει ότι επιβάλλεται ειδική μεταχείριση για τον κοινοτικό αλλοδαπό. Η σαφής παραπομπή στην ΕΣΔΑ και η υπονοούμενη εξίσωση των πολιτών της Ένωσης με τους ημεδαπούς, ως προς την απόλαυση των δικαιωμάτων που σχετίζονται με την ελεύθερη διαμονή και εγκατάσταση στην Ελλάδα, οδηγούν στην εκδοχή ότι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφόσον κατοικούν ή διαμένουν στην Ελλάδα, είναι φορείς του δικαιώματος της συνένωσης, όπως ακριβώς και οι Έλληνες. Το ζήτημα της αναγνώρισης του δικαιώματος της συνένωσης στους αλλοδαπούς απασχόλησε τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων με τη μορφή δύο προβλημάτων.

Το πρώτο συνδέεται με το αν είναι δυνατή η ίδρυση και λειτουργία σωματείων που αποτελούνται αποκλειστικά από αλλοδαπούς, ενώ το δεύτερο διαπλέκεται με το ερώτημα αν οι αλλοδαποί μπορούν να συμμετάσχουν στη διοίκηση σωματείου. Σημειωτέον ότι η διάταξη του άρθρου 3 παρ. 2 του Ν. 281/14 προέβλεπε εμμέσως την ίδρυση και λειτουργία σωματείου αποτε-

λούμενου αποκλειστικά από αλλοδαπούς, υπό τον όρο ο καταστατικός σκοπός να μην είναι πολιτικός. Μετά την κατάργηση των διατάξεων αυτών από το άρθρο 12 ΕισΝΑΚ η δικαστηριακή πρακτική δέχθηκε ότι με την τελευταία αυτή ρύθμιση συνδυαζόμενη με τα επιτασσόμενα από το άρθρο 107 Εισ. ΝΑΚ φαίνεται η θέληση του νομοθέτη να αποκλείσει κάθε λειτουργία σωματείου αποτελούμενου αποκλειστικά από αλλοδαπούς. Η γραμματική ερμηνεία του άρθρου 107 ΕισΝΑΚ οδήγησε τα δικαστήρια στη θέση ότι είναι δυνατή η συμμετοχή αλλοδαπών σε σωματείο, όχι όμως και στη διοίκησή του, εκτός αν πρόκειται για σωματεία στα οποία εξαιτίας του σκοπού τους συμμετέχουν αναγκαστικά και αλλοδαποί.¹⁸

Στη συνέχεια η Εφ.Αθ. 9279/1980 έκανε δεκτό ότι είναι δυνατή η συμμετοχή αλλοδαπών στη διοίκηση επαγγελματικού σωματείου, υπό την προϋπόθεση ότι ο αλλοδαπός έχει άδεια εργασίας στην Ελλάδα ή ασκεί επάγγελμα για το οποίο υφίσταται το σωματείο. Με τις αποφάσεις 1834 και 2449/1986 του Πολ.Πρ.Αθ. αναγνωρίστηκε η λειτουργία σωματείου που αποτελείται και διοικείται αποκλειστικά από αλλοδαπούς. Οι διατάξεις της ΕΣΔΑ εφαρμόζονται και στις δύο, στη μεν 1834/1986 γίνεται δεκτό ότι οι αυξημένης ισχύος διατάξεις της ΕΣΔΑ παραμερίζουν τον περιορισμό που ίδρυσε η δυσπιστία του κοινού νομοθέτη με το άρθρο 107 ΕισΝΑΚ προς τους αλλοδαπούς, ενώ στη 2449/86 διαπιστώνεται κενό δικαίου στη ρύθμιση του άρθρου 107 Εισ. ΝΑΚ, ως προς τα σωματεία τα αποτελούμενα αποκλειστικά από αλλοδαπούς, το οποίο καλύπτεται από τις διατάξεις της ΕΣΔΑ.

Πρόσφατα, η ΠΠρΘεσ 6297/93¹⁹ έκανε δεκτό ότι η συμμετοχή αλλοδαπού στην προσωρινή διοίκηση σωματείου είναι σύννομη αφού η σχετική απαγόρευση του άρθρου 107 ΕισΝΑΚ καταργήθηκε ως αντικείμενη στα άρθρα

¹⁸ ΠρΠειραιά 1968/1958, η οποία επικαλέστηκε τη ρύθμιση που προβλέπει ισότητα των αλλοδαπών- ημεδαπών στην απόλαυση αστικών δικαιωμάτων(4ΑΚ) καθώς και τις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας ως προς το δικαίωμα της συνένωσης.

¹⁹ Ομοίως και η ΜΠρωτ.Αθ 4300/1996

11 και 14 της ΕΣΔΑ. Επιπλέον, η ΜΠρΑθ 3518/1993 αναγνώρισε σωματείο με μέλη Αλβανούς υπηκόους και όρισε ότι είναι επιτρεπτή η συμμετοχή αλλοδαπού και στη διοίκηση σωματείου, του οποίου είναι μέλος, εφόσον ο σκοπός του δεν είναι πολιτικός. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, «από τα άρθρα 11, 14 και 16 της ΕΣΔΑ, προκύπτει ότι με αυτές καθιερώνεται ρητά η ισότητα στην απόλαυση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, χωρίς καμία διάκριση, ούτε λόγω εθνικής προελεύσεως, οι μόνοι δε περιορισμοί που μπορούν να επιβληθούν, μπορούν να αναφέρονται στην πολιτική δραστηριότητα των ξένων ή να αποτελούν αναγκαία μέτρα για την εθνική και δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της υγείας και της ηθικής ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Μόνο σε αυτά τα πλαίσια θα μπορούσε να περιοριστεί η άσκηση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι επί των αλλοδαπών βάσει του άρθρου 107 ΕισΝΑΚ, που είναι διάταξη μικρότερης τυπικής ισχύος από τις αντίστοιχες της Συμβάσεως της Ρώμης και υποχωρεί έναντι αυτών.»

Ένα άλλο ζήτημα που έχει απασχολήσει τη θεωρία είναι η δυνατότητα των ανηλίκων να απολαμβάνουν τη προστασία του περί ου ο λόγος δικαιώματος. Η συμμετοχή σε σωματείο ή και σε ένωση χωρίς νομική προσωπικότητα συνιστά δικαιοπραξία,²⁰ η οποία έχει μακρά διάρκεια και συνεπάγεται ποικίλες και όχι ασήμαντες υποχρεώσεις για τον συμβαλλόμενο.

Είναι εύλογο, επομένως, ότι προαπαιτείται η ύπαρξη πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας στον συμβαλλόμενο, δηλαδή η συμπλήρωση του 18^{ου} έτους (127ΑΚ), προκειμένου σε τελική ανάλυση να προστατευθεί ο ίδιος ο ανήλικος.²¹ Εξαίρεση στα παραπάνω εισάγεται με το άρθρο 7 § 1 εδ. β' Ν.2164/82 το οποίο ορίζει ότι οι ανήλικοι που εργάζονται νόμιμα μπορούν να είναι μέλη συνδικαλιστικής οργάνωσης προκειμένου να προστατέψουν τα

²⁰ 78,79,107ΑΚ

²¹ Κατά τον Ορφανουδάκη, η ίδια η φύση του δικαιώματος απαιτεί για την άσκησή του ένα *minimum* ψυχοπνευματικής ωρίμανσης, η συνδρομή του οποίου δεν είναι δυνατόν παρά να εξαρτηθεί από την ηλικία του φυσικού προσώπου. « Η ελευθερία της συνένωσης»,σελ.69.

εργασιακά τους δικαιώματα. Επίσης, οι ανήλικοι φοιτητές μπορούν να συμμετέχουν στο φοιτητικό σύλλογο του τμήματος που φοιτούν (άρθρα 2 παρ. 3α και 2 παρ. 3β του ν.1268/1982).

Αμφιλεγόμενο ζήτημα αποτελεί το αν φορείς του δικαιώματος της συνένωσης είναι και τα νομικά πρόσωπα. Ο συντακτικός νομοθέτης σωπαίνει ως προς αυτό το ζήτημα, η θεωρία όμως ενστερνίζεται την ερμηνευτική προσέγγιση που θεωρεί αυτονόητη την προστασία των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου. Στο συμπέρασμα αυτό συνηγορεί η διαπίστωση ότι η φύση του δικαιώματος της συνένωσης προσιδιάζει στα ν.π.ι.δ. Επιχείρημα προς αυτή την κατεύθυνση παρέχεται και από το άρθρο 16 παρ. 9Σ που προβλέπει τη λειτουργία ενώσεων αθλητικών σωματείων.

Σε ότι αφορά τα ν.π.δ.δ. ο Δαγτόγλου αναφέρει ότι αυτά δεν εμπίπτουν στην προστασία του άρθρου 12Σ. Αντιθέτως η συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας ενώσεως προστατεύει τους ιδιώτες έναντι των ν.π.δ.δ. Αυτό ισχύει ιδίως για τις δημόσιες ενώσεις (ή δημόσιους συλλόγους) ή τους ΟΤΑ και τους επαγγελματικούς συλλόγους (ιατρικούς, δικηγορικούς), τα επιμελητήρια που, ανεξάρτητα από την «ιδιωτική» ή «δημόσια» καταγωγή τους, ασκούν όλα, τουλάχιστον εν μέρει, διοίκηση υπό τη λειτουργική έννοια του όρου.

Η ΣτΕ 2260/82 δέχτηκε ότι οι δημόσιοι σύλλογοι (δικηγορικοί, ιατρικοί) δεν εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 12Σ, με το σκεπτικό ότι η υποχρεωτική συμμετοχή των μελών τους σ' αυτούς, τους στερεί τον αντιπροσωπευτικό τους χαρακτήρα, ενώ άλλωστε με τα ν.π. αυτά σκοπείται παραλλήλως προς τη διαφύλαξη των μελών τους, η εξυπηρέτηση γενικότερων σκοπών, όπως η προαγωγή της επιστήμης και η οργάνωση του επαγγέλματος. Αντίθετα, η μειοψηφία δέχεται ότι κατά την έννοια του άρθρου 12Σ απολαμβάνουν και τα ν.π.δ.δ. με σωματειακή οργάνωση των εγγυήσεων που προβλέπονται από αυτό.

Αποδέκτης της ισχύος του δικαιώματος είναι καταρχήν, η κρατική εξουσία. Ωστόσο δεν αποκλείεται η επίκλησή του σε ότι αφορά ιδίως την

αρνητική του όψη και έναντι των ίδιων των συνενώσεων, οι οποίες οφείλουν να μην ασκούν πίεση σε τρίτα πρόσωπα για να καταστούν μέλη τους και να μην παρεμποδίζουν την τυχόν αποχώρηση των ήδη μελών. Αποδέκτης μπορεί να είναι και ιδιώτης (για παράδειγμα ο εργοδότης).

Σχέση με τα άρθρα 12 παρ.4 και 5.

Στην παρ. 4 του άρθρου 12Σ καθιερώνονται ταυτόχρονα ένα ατομικό και ένα κοινωνικό δικαίωμα. Το ατομικό δικαίωμα συνίσταται στην υποχρέωση του κράτους να απέσχει από ενέργειες που θα αποτελούσαν επέμβαση στα διοικητικά του συνεταιρισμού γεωργικού ή αστικού. Αντίθετα, η Διοίκηση δικαιούται και οφείλει να ασκεί έλεγχο νομιμότητας, στα πλαίσια της ρητά κατοχυρωμένης στην ίδια παράγραφο κρατικής εποπτείας. Στην ίδια παράγραφο, ο συντακτικός νομοθέτης δίνει και μια αντικειμενική-θεσμική διάσταση στο δικαίωμα αυτοδιοίκησης των συνεταιρισμών. Ιδρύεται με τη διάταξη αυτή υποχρέωση του Κράτους όχι απλά να μην παρεμποδίζει τη λειτουργία τους αλλά και να φροντίζει για την ανάπτυξή τους.²²

Στην παράγραφο 5 του άρθρου 12Σ καθιερώνεται η δυνατότητα του Κράτους να ιδρύει αναγκαστικούς συνεταιρισμούς. Πρόκειται για τη δυνατότητα να εξαναγκάζονται από το Κράτος πολίτες να συμμετάσχουν σε συγκεκριμένη συνένωση. Είναι προφανές ότι το παραπάνω αποτελεί αποστέρηση από τους πολίτες του δικαιώματος της συνένωσης στην αρνητική του έκφανση, ως δικαίωμα δηλαδή μη συμμετοχής σε ένωση προσώπων. Όπως κάθε περιορισμός ατομικού δικαιώματος, έτσι και η αναγκαστική σύσταση συνεταιρισμού, προκειμένου να είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα οφείλει να σέβεται τους περιορισμούς των περιορισμών κατά την έκφραση του Χρυσόγονου. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι την προσχώρηση σε αναγκαστικό

²² βλ σχετικά Δαγτόγλου ο.π. παρ.1081 έως 1084, Χρυσόγονου.π., σελ 474 έως 476,

συνεταιρισμό πρέπει να επιβάλει επιτακτικό δημόσιο συμφέρον ή η ανάγκη εκμετάλλευσης πλουτοπαραγωγικής πηγής ή γεωργικών εκτάσεων, σκοπός που δεν μπορεί άλλως να εξυπηρετηθεί. Κατά τα παραπάνω λόγο που δικαιολογεί την ίδρυση αναγκαστικού συνεταιρισμού μπορεί να αποτελεί η δημόσια υγεία ή η εξυπηρέτηση των συμφερόντων ενός επαγγελματικού κλάδου.²³

Έτερο περιορισμό στη δυνατότητα του Κράτους να ιδρύει αναγκαστικούς συνεταιρισμούς αποτελεί η υποχρέωση σύστασής του με νόμο. Αυτός μπορεί κατά την ορθότερη άποψη να είναι και ουσιαστικός.

Περιορισμοί σχετικοί στη σύσταση και λειτουργία συνενώσεων

α. Η τήρηση των νόμων

Προϋπόθεση για την προστασία του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι είναι η τήρηση των νόμων, όπως αυτή τίθεται ήδη στην παράγραφο 1 του άρθρου 12Σ. Ζήτημα τίθεται όσον αφορά την έκταση της επιφύλαξης της ρήτρας. Πρόκειται για αναφορά σε κάθε διάταξη ισχύοντος νόμου ή για υποχρέωση τήρησης των διατάξεων που αφορούν την ίδρυση και λειτουργία των συνενώσεων; Ορθότερο θα ήταν να δεχθούμε ότι η ρήτρα αποτελεί απλή πανηγυρική επανάληψη της υποχρέωσης όλων των

²³ βλ σχετικά Χρυσόγονο «ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», σελ 475, κατά τον οποίο οι αναγκαστικοί συνεταιρισμοί αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής.

υπαγομένων στην ελληνική έννομη τάξη να τηρούν τους ισχύοντες κανόνες δικαίου, ιδιαιτέρως δε εκείνους που αποτελούν θεμελιώδεις επιλογές της έννομης τάξης και οριοθετούνται στο Σύνταγμα και την ποινική νομοθεσία.. Δεν αποτελεί πάντως σε καμία περίπτωση η παραπάνω ρήτρα επιφύλαξη υπέρ του Νόμου προκειμένου ο νομοθέτης να υπαγάγει σε περαιτέρω προϋποθέσεις την άσκηση του δικαιώματος, νόμους λχ που θα έθεταν υπό έλεγχο για τη χορήγηση άδειας ιδρύσεως σωματείου τον σκοπό του. Εξάλλου, στην παράγραφο 2 του άρθρου 12 το Σύνταγμα του 1975 προσθέτει πέραν της παράβασης νόμου, ως επιπρόσθετο λόγο διάλυσης, την παραβίαση ουσιώδους διάταξης του καταστατικού.

β. Απαγόρευση εξάρτησης από προηγούμενη άδεια.

Η αρχή του απαράδεκτου της εξάρτησης του δικαιώματος στη συνένωση από προηγούμενη άδεια κατοχυρώνεται ήδη από την αρχική καθιέρωση του δικαιώματος στο Σύνταγμα του 1864. Η πρωτοτυπία του Συντάγματος του 1975 συνίσταται στο γεγονός ότι πέραν της διοικητικής αποκλείει και κάθε άλλη άδεια, ήτοι νομοθετική ή δικαστική. Από αυτή την απαγόρευση σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου καθιερώνεται ρητά ο δικαστικός έλεγχος νομιμότητας αλλά και τήρησης του καταστατικού του σωματείου, δηλαδή ο αμιγώς κατασταλτικός έλεγχος νομιμότητας συνάγεται ότι ο συντακτικός νομοθέτης επέλεξε να αποκλείσει κάθε προληπτικό μέτρο για την ίδρυση σωματείου.²⁴

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο νομοθέτης καθιερώνοντας τη διαδικασία προσφυγής στα δικαστήρια πριν την ίδρυση ενός σωματείου, δεν δημιουργεί διαδικασία προηγούμενου ελέγχου. Το Δικαστήριο απλώς καλείται να διαγνώσει απλά την ύπαρξη ή μη των αντικειμενικών νομίμων προϋποθέσεων για τη σύσταση. Μόλις δε τη διαπιστώσει, στερείται

κάθε διακριτικής ευχέρειας. Αντίθετα, οφείλει να αποδώσει στο νομικό πρόσωπο την αιτούμενη νομική προσωπικότητα. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δεν δικαιούται σε καμία περίπτωση να διενεργήσει έλεγχο σκοπιμότητας.

Κρίθηκε σχετικά με την ΠπρΘεσ 1344/1975, ότι σωματείο με την επωνυμία « Εθνική Βασιλική Ένωση Βορειοελλαδιτών», του οποίου οι καταστατικές στοχεύσεις ήταν «η διάδοση των ιδεών της βασιλευόμενης δημοκρατίας ως καλλιτέρας μορφής πολιτεύματος ,η εξύψωση του θεσμού της βασιλευόμενης δημοκρατίας ως μορφής πολιτεύματος και εις το εσωτερικόν και εις το διεθνές πεδίο και η αξιοποίηση του θεσμού της βασιλευόμενης δημοκρατίας δια την ανάπτυξιν και διατήρησιν των ιδανικών της ελευθερίας και της δικαιοσύνης τα οποία αποτελούν τα βασικά στοιχεία του σύγχρονου πολιτισμού δια μιας νομοτελούς και ευνομούμενης πολιτείας, ως και την διεθνή και εσωτερικήν αξιοποίησιν του θεσμού της βασιλευόμενης δημοκρατίας» , δεν μπορεί να αναγνωρισθεί, επειδή ο σκοπός του αντιβαίνει στο Σύνταγμα. Η αντίθεση προς το Σύνταγμα συνίστατο στην δεδηλωμένη ήδη στο σκοπό του σωματείου πρόθεση τροποποίησης διατάξεων του Συντάγματος των οποίων την αναθεώρηση ρητά αποκλείει το άρθρο 110 αυτού.

Η προστασία της υποστήριξης και διάδοσης συλλογικώς πολιτικών ιδεών έδωσε την αφορμή και για άλλες ενδιαφέρουσες δικαστικές αποφάσεις. Έτσι, οι ΠπρΑθ 447/1976 και ΕφΘεσ 1610/1979 ορθά έκριναν ότι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις προσώπων προς διάδοση των πολιτικών ιδεών τους ακόμη και αν αυτές αντιτίθενται προς το κρατούν πολίτευμα. Με τη δεύτερη μάλιστα των παραπάνω αποφάσεων επιτρεπόταν και η ίδρυση σωματείου, το οποίο κατά το καταστατικό του σκοπό είχε την δημιουργία κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των βασιλοφρόνων. Έκρινε η ίδια απόφαση ότι αντίθετος προς το Σύνταγμα θα ήταν σκοπός, ο οποίος θα κατέτεινε στη διάδοση των πλεονεκτημάτων της βασιλευόμενης δημοκρατίας ως μορφής πολιτεύματος. Κάτι τέτοιο θα είχε ως αναπόδραστη συνέπεια την προσπάθεια

²⁴ Contra Γεωργόπουλος, που θεωρεί ότι το Σύνταγμα απαγορεύει μόνο την προηγούμενη

αλλαγής της μορφής του πολιτεύματος, αλλαγή ρητά αποκλειόμενη από το Σύνταγμα. Με το ίδιο αιτιολογικό και στα ίδια συμπεράσματα κατέληξε και η ΑΠ 928/1979

Με την ΠΠρΘεσ 506/1981, κρίθηκε ότι οι συνήθεις επαγγελματικές δραστηριότητες ιδιωτικών αστυνομικών, επειδή περιλαμβάνουν παρακολουθήσεις προσώπων, παγιδεύσεις τηλεφώνων, κατ' οίκον έρευνες και άλλες παράνομες πράξεις που αποδοκιμάζονται από το Σύνταγμα (5παρ.1, 9παρ.1 και 7 παρ.2), δεν είναι άξιες έννομης προστασίας και κατά συνέπεια ούτε και η συνένωση των προσώπων που ασκούν τέτοιες δραστηριότητες. Η ΕφΘεσ 608/1982, όμως, εξαφάνισε την πρωτόδικη και έκανε δεκτή αίτηση αναγνώρισης σωματείου. Με την παραπάνω διαπιστώθηκε ότι οι καταστατικοί σκοποί του το κατέτασαν στα κοινά σωματεία και όχι στα επαγγελματικά. Έκρινε ότι τίποτα δεν εμποδίζει την αναγνώρισή του, με τη σκέψη ότι το επάγγελμα του ιδιωτικού αστυνομικού είναι άξιο προστασίας, αφού δεν απαγορεύεται."

τύπο.

Σύμφωνα με την **ΕφΑθ 1190/1987**, το δικαστήριο δε μπορεί να λάβει υπόψη άλλα περιστατικά, πέρα από το καταστατικό, που αναφέρονται σε παράνομη συμπεριφορά των οπαδών του υπό ίδρυση σωματείου, αφού δεν έχει ακόμη συσταθεί και λειτουργήσει. Η τυχόν δε έκνομη λειτουργία μετά τη σύστασή του, αποτελεί λόγο διαλύσεως αυτού κατά το άρθρο 105ΑΚ, δε μπορεί όμως να θεμελιώσει νόμιμο λόγο για την απόρριψη της σχετικής περι συστάσεως αιτήσεώς του.

Με την ΠΠρΣαμ 143/1983, έγινε δεκτή η αίτηση αναγνώρισης σωματείου Μαρτύρων του Ιεχωβά, αφού αποδείχθηκε ότι τηρήθηκαν όλες οι τασσόμενες προϋποθέσεις του νόμου για τη σύσταση σωματείου, του οποίου ο σκοπός είναι η συμβολή των μελών του στη διάδοση των διδασκαλιών της Ιεράς Βίβλου με διαλέξεις, ομιλίες, συγκεντρώσεις και εν γένει η νομική εκπροσώπηση των πρεσβευόντων τη γνωστή Χριστιανική Θρησκεία των

άδεια.

Μαρτύρων του Ιεχωβά και η διασφάλιση της ασκήσεως των της λατρείας αυτών, ως μελών του Συλλόγου και η προάσπιση των δικαιωμάτων των και μάλιστα της αναπτύξεως των διδασκαλιών αυτών εγγράφως, προφορικώς και με τον

Το ΠΠρΗρ αντίθετα έκρινε με τις αποφάσεις 272/1984 και 87/1986, ότι δεν μπορούν να αναγνωριστούν σωματεία μαρτύρων του Ιεχωβά, επικαλούμενο το πλέγμα των διατάξεων των άρθρων 3παρ.1 και 3 και 13παρ.2και 4Σ. Έκαναν δεκτό ότι ο Χιλιασμός δεν αποτελεί γνωστή θρησκεία σύμφωνα με το άρθρο 13παρ2Σ (παρά την αντίθετη νομολογία του ΣΤΕ 2105-2106/1975ολομ.) και ότι οι συνενούμενοι σκόπευαν στον προσηλυτισμό. Ωστόσο το νομικό ζήτημα αν ο Χιλιασμός είναι γνωστή θρησκεία είναι λυμένο και ο προσηλυτισμός δεν μπορεί να πιθανολογείται, αλλά πρέπει να τιμωρηθεί μετά τη διαπίστωσή του.

Με την απόφαση του ΕφΑθ 1702/1988, κρίθηκε ότι ο σκοπός σωματείου, ο οποίος περιορίζεται στην επιδίωξη της καθιέρωσης της καύσης των νεκρών και στη δημιουργία του θεσμικού πλαισίου και των κατάλληλων χώρων και μέσων για την αποτέφρωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιτίθεται στη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη και συνεπώς είναι σύννομος.

Το ΜΠρΑθ με την απόφασή του 2829/2003 απέρριψε αίτηση αναγνώρισης σωματείου, του οποίου ο σκοπός είναι σύμφωνα με το καταστατικό του «η συστηματική καλλιέργεια ανάπτυξη και προαγωγή των αθλημάτων..... και μέσω αυτών η ενίσχυση του μαχητικού πνεύματος και της ικανότητας του μάχεσθαι, η ανάπτυξη της αντιλήψεως και γενικότερα της ευφυίας του αθλητή, η προαγωγή των εννοιών της βιομηχανικής δράσεως και κινήσεως του ανθρώπινου σώματος. Ο σκοπός αυτός δεν είναι κερδοσκοπικός πλην όμως, αντίκειται στη δημόσια τάξη και στα χρηστά ήθη. Και τούτο διότι, όπως προκύπτει από την διευκρινιστική έκθεση σχετικά με τα αθλήματα που αναφέρονται σε αυτή, αυτά αποτελούν παραλλαγές άλλων αθλημάτων, φέρονται δε, ως έχοντα αυτοτελώς εξελιχθεί ώστε κάποια εξ' αυτών πλέον να αποτελούν είδος ελευθέρων αγώνων χωρίς όρους....., στο άθλημα.... παραλλάσσονται σε ικανό βαθμό οι κανονισμοί

του αθλήματος του.... ώστε να επιτρέπεται η χρήση διαφόρων υβριδίων, ως είναι τα γάντια πυγμαχίας, ενώ στη βασική εκδοχή του ως άνω αθλήματος η χρήση αυτών ή άλλων τινών δεν προβλέπεται. Περαιτέρω, κύριο χαρακτηριστικό των αναφερομένων παραλλαγών σε όλα τα αθλήματα αυτά είναι ότι διά του κανονισμού διεξαγωγής των, φέρονται ως επιτρεπόμενες και τεχνικές άλλων αθλημάτων - πολεμικών τεχνών, ως και κτυπήματα που άλλως, στην αρχική εκδοχή των αθλημάτων τούτων δεν προβλέπονται. Οι παραλλαγές δε τούτες και δη η "χωρίς όρους" ως και με διαφορές διεξαγωγή ελεύθερων αγώνων με ικανή τροποποίηση των κανονισμών γνωστών αθλημάτων - πολεμικών τεχνών, επιτείνουν την επικινδυνότητα που χαρακτηρίζει και διακρίνει το βασικό είδος ενός εκάστου αθλήματος, και ως εκ τούτου, η τυχόν προξενηθείσα στον επιδιδόμενο στα αθλήματα αυτά σωματική βλάβη δεν αποτελεί συνήθη τοιαύτη για το άθλημα τούτο σωματική βλάβη, για την οποία εγκύρως δύναται αυτός να συναινεί, αφού και η τήρηση των κανονισμών του παραλλασσόμενου αθλήματος, θέτει σε υπέρμετρο κίνδυνο το έννομο αγαθό της μορφικής και λειτουργικής ακεραιότητας του σώματος του αθλητή. Επιπλέον, για ορισμένα εκ των ως άνω αναφερομένων αθλήματα, ήτοι τα ..., ..., ..., και..... δεν υφίστανται εις έτι εν Ελλάδι οικείες υπερκείμενες ενώσεις ή ,"'.'ομοσπονδίες, ενώ δε, ιδία για τα δεν ελέγχεται ως ακριβής και ορισμένη η απλή αναφορά σε διεθνείς τοιαύτες. Τέλος, η δι' όπλων αρχαίων, ελληνικών, βυζαντινών, ευρωπαϊκών αρχαίων μεσαιωνικών ή και άλλων τινών., ;,ιστορικών αναπαραστάσεων με σκοπό την ενίσχυση του μαχητικού πνεύματος και της ικανότητας του "μάχεσθαι" πέραν του ότι δεν απαντά στην έννοια και στο σκοπό αθλητικού σωματείου, το οποίο αποτελεί ένωση φυσικών προσώπων που επιδιώκει τη συστηματική καλλιέργεια και την ανάπτυξη των δυνατοτήτων των αθλητών της για τη συμμετοχή τους δε αθλητικούς αγώνες, κυρίως, προσκρούει στη δημόσια τάξη και στα χρηστά ήθη, αφού, ως προεξετέθη και στη μείζονα της παρούσας, η χρήση μέσων πρόσφορων για άμυνα και επίθεση απαγορεύεται,

ουδ'άλλως πως δε, προσδιορίζονται επακριβώς τα όπλα διά των οποίων σκοπείται η ως άνω ιστορική αναπαράσταση προκειμένου να καθίσταται δυνατός ο έλεγχος περί το εάν αυτά τυχόν εμπίπτουν στις περιοριστικά αναφερόμενες περιπτώσεις του Ν. 2168/1993, σύμφωνα με τις οποίες δεν απαγορεύεται η οπλοκατοχή και η οπλοφορία».

Το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Σιδηρόπουλου και λοιπών κατά Ελλάδος 10/7/1998 καταδίκασε την Ελλάδα για παράβαση του άρθρου 11 της Ευρ.ΣΔΑ, αφού η δικαστική απόφαση απαγόρευσε τη σύσταση σωματείου στηριζόμενη σε απλές υποψίες ότι ο αληθής σκοπός του σωματείου ήταν η προαγωγή της ιδέας περί υπάρξεως « μακεδονικής μειονότητας»στην Ελλάδα. Το Εφετείο δέχθηκε επιπλέον ότι σκοπός του σωματείου ήταν η διάδοση αποσχιστικών ιδεών. Θεώρησε το ΕΔΔΑ ότι το μέτρο αυτό ήταν δυσανάλογο και μη αναγκαίο ενόψει και της δυνατότητας μεταγενέστερης διάλυσης του σωματείου με δικαστική απόφαση.

γ. Κρατική εποπτεία

Αντίθετα με την προηγούμενη άδεια και τα κάθε είδους προληπτικά μέτρα, το Σύνταγμα επιτρέπει την άσκηση ελέγχου του Κράτους στα σωματεία και τις άλλες ενώσεις προσώπων. Ο έλεγχος αυτός οριοθετείται φυσικά από νόμους, οι οποίοι ρυθμίζουν το περιεχόμενο και τον τρόπο άσκησης της κρατικής εποπτείας. Το ζήτημα που γεννάται είναι ποιο είναι το περιεχόμενο της Κρατικής Εποπτείας και τα συνταγματικά πλαίσια ασκήσεώς της.

Η συνδυασμένη ερμηνεία των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 12 του ισχύοντος Συντάγματος καθιστά ιδιαίτερα σαφές ότι ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε την άσκηση του δικαιώματος της συνένωσης απαλλαγμένη από κάθε προληπτικό έλεγχο, επιτρέποντας όμως την έρευνα της δράσης των συνενουμένων και των συνενώσεων, τη λειτουργία των οποίων υπήγαγε στο πλαίσιο των ρυθμίσεων του κοινού νομοθέτη. Η άσκηση του δικαιώματος της συνένωσης με τρόπο που υπονομεύει αυτό το πλαίσιο έχει ως συνέπεια είτε την

άρνηση απονομής νομικής προσωπικότητας στο σωματείο, είτε τη διάλυση της συνένωσης. Η διαπίστωση των παραπάνω όρων έχει ανατεθεί αποκλειστικά στα δικαστήρια, που επιλαμβάνονται της σχετικής έρευνας κατά τους κανόνες της εκουσίας δικαιοδοσίας. Έτσι ο ρόλος της Κρατικής Εποπτείας περιορίζεται στις ακόλουθες περιπτώσεις.²⁵

Πρώτον, όταν η εποπτεύουσα αρχή διατηρεί επιφυλάξεις για την ορθότητα της απόφασης με την οποία έγινε δεκτή η αίτηση εγγραφής σωματείου ή τροποποίησης καταστατικού στα οικεία βιβλία του πρωτοδικείου, δικαιούται να ασκήσει τα προβλεπόμενα από τον ΚΠολΔ ένδικα μέσα κατά τα επιτασσόμενα από τα άρθρα 761 επ και 787 § 2 ΚΠολΔ. Δεύτερον, όταν η εποπτεύουσα αρχή διαπιστώσει ότι συντρέχει κάποιος από τους περιοριστικά αναφερόμενους λόγους του άρθρου 105 ΑΚ δικαιούται να ζητήσει τη διάλυση του σωματείου. Τρίτον, όταν η εποπτεύουσα αρχή κρίνει εσφαλμένη την απόφαση που απορρίπτει την περί διαλύσεως σωματείου αίτησή της, δικαιούται να ασκήσει τα κατά νόμον προβλεπόμενα ένδικα μέσα, κατά τους ορισμούς των άρθρων 761, 767, 769 ΚΠολΔ. Τέταρτον, όταν η εποπτεύουσα αρχή κρίνει ορθή την απόφαση διάλυσης σωματείου, δικαιούται να παρέμβει προσθέτως υπέρ του εφεσιβλήτου ή αναιρεσιβλήτου (ΑΠ 928/1979).

Η συγκεκριμένη δράση της δημόσιας διοίκησης δεν αποτελεί εκτελεστή διοικητική πράξη, αφού η αίτηση προς το δικαστήριο δεν συνεπάγεται από μόνη της έννομα αποτελέσματα. Τα έννομα αποτελέσματα επέρχονται από τη δικαστική απόφαση και μόνον. Συνεπώς, αποκλείεται ο ακυρωτικός έλεγχος της δράσης της διοίκησης στη συγκεκριμένη περίπτωση. Η έρευνα του δικαστή καλύπτει όμως αυτό το κενό.

Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι το άρθρο 12 Σ απαγορεύει απολύτως στην Κρατική Εποπτεία προληπτικούς ελέγχους της δράσης των συνενώσεων και των συνενουμένων και επιτρέπει στην εποπτεύουσα αρχή την προσφυγή στα πολιτικά δικαστήρια, όταν ο σκοπός του

²⁵ Βλ. σχετικά Σ. Ορφανουδάκη «Η ελευθερία της συνένωσης», σελ. 186-189.

προς αναγνώριση σωματείου είναι παράνομος ή η λειτουργία της συνένωσης εκτρέπεται σε δράση η οποία συνεπάγεται τη δυνατότητα διάλυσής της με δικαστική απόφαση.

Περιορισμοί σχετικοί με την παύση λειτουργίας.

Διάλυση κατά το Σύνταγμα, είναι η επιβαλλόμενη χωρίς τη θέληση των μελών του για λόγους παραβίασεως του νόμου ή του καταστατικού. Αυτή δεν γίνεται αυτομάτως με μόνη την διαπίστωση παράβασης νόμου από την συνένωση. Διάλυση συνεπάγεται και προϋποθέτει την άρση της νομικής προσωπικότητας εάν φέρει τέτοια η συνένωση. Εξάλλου, με διάλυση εξομοιώνεται και η αναγκαστική συνένωση σωματείου με άλλο.

Διάλυση μόνο με δικαστική απόφαση

Μόνο αρμόδιο για τη διάλυση σωματείου όργανο είναι το κατά τόπο και ύλη αρμόδιο δικαστήριο. Πρέπει συνεπώς να πρόκειται για δικαστήριο κατά τη στενή του όρου έννοια, ήτοι για σχηματισμό που απολαμβάνει των

εγγυήσεων των άρθρων 87επ. Σ. Σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, αρμόδιο είναι το Πρωτοδικείο της έδρας του σωματείου, ενώ οι αποφάσεις του υπόκεινται σε τακτικά και έκτακτα ένδικα μέσα. (ΠΠρ. Ηλείας 275/93ΑΠ 928/79) ενώ τα έννομα αποτελέσματα της διάλυσης επέρχονται από την τελεσιδικία της απόφασης.

Σύμφωνα με την ΣτΕ 3398/78 Ολομ., οι κυρώσεις που οδηγούν σε διάλυση του σωματείου δεν δύνανται να επιβληθούν παρά μόνο με δικαστική απόφαση.

Η ΣτΕ 1102/1970 όρισε ότι η κρίση για το αν το αναγνωρισμένο, ως φιλανθρωπικό σωματείο εγκατέλειψε το σκοπό του ή επιδιώκει σκοπό διαφορετικό από εκείνο του καταστατικού ανήκει αποκλειστικά στο αρμόδιο για τη διάλυση πρωτοδικείο.

Με την ΣτΕ 3878/79 Δ' Τμ., κρίθηκε ότι η συγχώνευση κυνηγετικών συλλόγων με πράξη της Διοίκησης είναι αντίθετη στο Σύνταγμα αφού ισοδυναμεί με διάλυση σωματείων κατά παράβαση των άρθρων 12 παρ. 2. Σχετικές είναι και οι αποφάσεις ΕφΘεσ 1290/1983 και ΑΠ 1257/1985, οι οποίες αναφέρθηκαν επίσης στη διάλυση σωματείου με δικαστική απόφαση.

Παράβαση νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού

Η παράβαση νόμου, αποτελεί λόγο διάλυσης σωματείου, ο οποίος υπάρχει ήδη από την πρώτη κατοχύρωση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι. Είναι προφανές ότι ο συντακτικός νομοθέτης αναφερόμενος σε διάλυση για παράβαση νόμου, δεν μπορεί να αποβλέπει σε παράβαση οποιασδήποτε, έστω και επουσιώδους διάταξης. Ορθότερο είναι να θεωρηθεί ότι το Σύνταγμα με τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 12 αποβλέπει σε παράβαση νόμου τέτοιας μορφής και βαρύτητας που να δείχνει ότι ο πραγματικός ή ο μεταβληθείς κατά το χρόνο σκοπός του σωματείου, διαφοροποιημένος από τον αρχικό ή τον αναφερόμενο στο καταστατικό, αντιβαίνει σε συγκεκριμένες νομοθετικές διατάξεις. Επιπλέον, η διάλυση ως μέτρο καταστατικό πρέπει να σέβεται την

κατοχυρωμένη στο Σύνταγμα αρχή της αναλογικότητας. Πρέπει κατά συνέπεια να είναι πρόσφορο και κυρίως αναγκαίο για να αποτραπεί η παράβαση του Νόμου. Πρέπει δε ως συνέπεια της εν στενή εννοία αναλογικότητας να συμβαδίζει το μέτρο με τον επιδιωκόμενο σκοπό, να μην είναι δηλαδή υπέρμετρο ως ποινή. Έτσι σε ήσσονος σημασίας παραβάσεις μπορούν να επιβληθούν άλλες, ηπιότερες διοικητικές κυρώσεις.

Αντίστοιχα, παράβαση ουσιώδους διάταξης του καταστατικού υπάρχει μόνο εφόσον η λειτουργία του σωματείου εκτρέπεται από τον καταστατικό σκοπό του και εξυπηρετεί άλλους, ενώ η διάλυση θα πρέπει να είναι και σ' αυτή την περίπτωση αναγκαίο μέτρο.

Είναι προφανές, ότι δεν είναι δυνατή η διάλυση μιας συνένωσης επειδή από τις γνώμες που υποστηρίζουν τα μέλη της εικάζεται ότι αυτά θα εκτραπούν στην τέλεση εγκλημάτων. Κι αυτό γιατί το δικαίωμα της συνένωσης συνδυάζεται με την προστατευόμενη από το άρθρο 14 παρ. 1 Σ ελευθερία στοχασμών και έκφρασης γνώμης δεδομένου ότι οι συνενώσεις από τη φύση τους αποτελούν χώρους και μέσα διακίνησης ιδεών. Επιπλέον είναι γνωστό ότι το φρόνημα δε διώκεται και ότι ο προληπτικός έλεγχος απαγορεύεται.

Σχετικές είναι οι διατάξεις του άρθρου 105 ΑΚ. Οι αναφερόμενες στην παρ. 1 περιπτώσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως παράβαση ουσιώδους διάταξης του καταστατικού σε μια ευρύτερη ερμηνεία. Από την παρ. 2 το ίδιο ισχύει και για τη συναγόμενη από τη μακρά αδράνεια εγκατάλειψη του σκοπού του σωματείου, όχι όμως και για την τυχόν εκπλήρωσή του, γιατί αυτή δε μπορεί να εξομοιωθεί με παράβαση του καταστατικού σε καμία περίπτωση.

Επιπλέον, η αναφορά του άρθρου 105 παρ. 3 στο ενδεχόμενο να έχουν αποβεί ανήθικοι ή αντίθετοι προς τη δημόσια τάξη ο σκοπός ή η λειτουργία του σωματείου, ίσως έρχεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα, αφού αυτό δεν προβλέπει τέτοιους λόγους διάλυσης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα εσφαλμένης ερμηνείας των παραπάνω διατάξεων αποτελεί η ΕφΘρ 117/99. Μσε αυτή διατάχθηκε η διάλυση σωματείου με την επωνυμία « Τουρκική Ένωση Ξάνθης». Το μέτρο βασίστηκε σε εκτίμηση

περί αντίθεσης του καταστατικού σκοπού γενικά στη δημόσια τάξη, σύμφωνα με το άρθρο 105 παρ. 3 ΑΚ, χωρίς να προσδιορίζει σε τι συνίσταται η παράβαση αυτή και χωρίς καν να τίθεται θέμα παράβασης συγκεκριμένων διατάξεων νόμου. Ορθώς την παραπάνω απόφαση ανήρεσε η ΑΠ 1530/2000 λόγω πλημμελούς αιτιολογίας. Το ανώτατο δικαστήριο στηρίχθηκε κυρίως στο άρθρο 11 της ΕΣΔΑ χωρίς να ασχοληθεί με την αντίθεση του άρθρου 105 παρ. 3 στη διάταξη του άρθρου 12 παρ. 2 Σ και απεφάνθη ότι απλές υπόνοιες ή εντυπώσεις για την αντίθεση του σκοπού ενός σωματείου προς τη δημόσια τάξη δεν αρκούν για τη λύση του σωματείου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι αποτελεί ελευθερία καθιερωμένη στα Ελληνικά Συντάγματα από το 1864 και εντεύθεν. Ωστόσο είναι αλήθεια ότι η μολονότι κατοχυρώνεται ρητά από το δεύτερο κιόλας ελληνικό Σύνταγμα, η άσκηση του δεν υπήρξε ανεμπόδιστη όλα αυτά τα χρόνια. Αντίθετα για μεγάλο κομμάτι της σύγχρονης Ιστορίας υπέστη περιορισμούς αδικαιολόγητους που έφταναν ως και την πλήρη απαξίωσή του. προστασία του δικαιώματος υπέστη πολλές. Η μόνη απαίτηση, που θέτουν άλλωστε τα Συντάγματα για την άσκηση του δικαιώματος είναι η τήρηση των νόμων, ως τέτοιων νοουμένων των θεμελιωδών προβλέψεων του Συντάγματος κυρίως αλλά και ποινικών νόμων. Οι συνενώσεις άλλωστε λειτουργούν ως μέσο στήριξης όλων των άλλων ελευθεριών του Συντάγματος, αφού η ίδρυσή τους συνδέεται με τη διάδοση ιδεών και η λειτουργία τους αποτελεί εκδήλωση πνευματικής ελευθερίας σε συλλογικό επίπεδο.

Αξιοσημείωτη είναι και η επιλογή του συντακτικού νομοθέτη του 1975, ο οποίος θέλησε τη σύσταση και τη λειτουργία των συνενώσεων ανεμπόδιστη και τη διάλυση τους δυνατή μόνο με δικαστική απόφαση, εισάγοντας και δύο σημαντικές καινοτομίες. Αφενός μεν επεξέτεινε την απαγόρευση εξάρτησης της άσκησης αυτού του δικαιώματος από προηγούμενη άδεια της Κυβερνήσεως, σε απαγόρευση από κάθε άδεια. Αφετέρου, στο ισχύον Σύνταγμα προβλέπεται ως λόγος διάλυσης του σωματείου ή της ένωσης πέρα από την παράβαση του νόμου και η παράβαση ουσιώδους διάταξης του καταστατικού.

Άλλο ένα σημείο που παρουσιάζει ενδιαφέρον συνιστά και το εύρος της παρέμβασης του δικαστή. Αυτός περιορίζεται στον έλεγχο του σκοπού ή της λειτουργίας της συνένωσης, είτε έπ' ευκαιρία της απονομής νομικής προσωπικότητας σωματείου, είτε στην κρίση για τη διάλυση της συνένωσης. Είναι σημαντικό, ότι ο έλεγχος του σκοπού του υπό αναγνώριση σωματείου δεν

μπορεί να επεκταθεί στις προθέσεις των ιδρυτών του και μπορεί να φτάσει στην απόρριψη της αίτησης μόνο αν είναι πρόδηλη η μη τήρηση των νόμων. Αντίστοιχα, η κρίση του δικαστή ότι παραβιάσθηκαν ουσιώδεις διατάξεις του καταστατικού ή ο σκοπός της συνένωσης απέβη παράνομος αποτελεί κρίση *in concreto*. Εξάλλου, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, το επιβαλλόμενο μέτρο πρέπει να αποτελεί το μόνο μέσο για την αποκατάσταση της νομιμότητας.

Το δικαίωμα στη συνένωση αποτελεί παραπληρωματικό πολλών άλλων δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα και προστατεύουν την ελεύθερη σκέψη, δράση και έκφραση των πολιτών. Συνιστά για την ακρίβεια δίοδο για την συλλογική τους άσκηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1. Κ. Γεωργόπουλος , « Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο»**
- 2. Π. Δαγτόγλου , « Ατομικά δικαιώματα»**
- 3. Α. Δημητρόπουλος, « Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III»**
- 4. Κασσιμάτης – Μαυριάς, « Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα»,
Σπυρόπουλος-Λιακόπουλος**
- 5. Σ. Ορφανουδάκης , « Η ελευθερία της συνένωσης»**
- 6. Παραράς « Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα»**
- 7. Κ. Χρυσόγονος , «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα»**